
תשובה בענין הפקרת חמץ במקום מכירתו (או"ח תמ"ה)

שאלה מאת הרב יוסף קליינר: האם מותר להפקיר חמץ הנותר לפני הפסח במקום למכור אותו לאינו יהודי?

תשובה: בנוסח המלא של השאלה הביא השואל שני נימוקים לשאלתו: האחד – ההערמה הכרוכה במכירת החמץ לגוי, שהרי בשעת המכירה היהודי מתכוון להמשיך ולהשתמש בחמץ הנמכר אחרי הפסח; והנימוק השני – טעם לפגם שיש בהזדקקות לחסדי הגוים בענין שהוא יהודי ודתי באופן מובהק, במיוחד בשעה שעם ישראל מתקבץ שוב בארצו ומחדש ימיו כקדם. בתשובתנו, נסביר ראשית כל את הסיבות ההלכתיות המחייבות אותנו להיפטר מהחמץ בכלל; שנית נסביר את ענין מכירת החמץ; שלישית נבדוק את האפשרות ההלכתית להפקרת החמץ; ולבסוף נפסוק הלכה למעשה בנידון.

א) איסור חמץ בפסח

מלבד האיסור לאכול חמץ בפסח,¹ אוסרת התורה עוד שני איסורים: היא אוסרת **החזקת** חמץ ברשותנו במשך החג והיא אוסרת עלינו **לראות** חמץ בפסח. שני האיסורים האלה מכונים בפי חז"ל "בל יראה ובל ימצא"; כלומר שאסור שחמץ השייך לנו ייראה לנגד עינינו בחג הפסח, ואסור שיימצא חמץ ברשותנו בפסח – וכדברי רמב"ם (הלכות חמץ ומצה א'ב):

והמניח [= משאיר] חמץ ברשותו בפסח, אף על פי שלא אכלו, עובר בשני לאוין, שנאמר: "לא יראה לך שאור בכל גבולך" (שמות י"ג:ז) ונאמר: "שאור לא ימצא בבתיכם" (שמות י"ב:י"ט).

החכמים הקדמונים הוסיפו עוד כלל אחד: חמץ שנשאר ברשות יהודי במשך חג הפסח ("חמץ שעבר עליו הפסח") אסור בהנאה לעולם (פסחים כ"ח ע"א-ע"ב).

ב) מכירת חמץ

אין ספק שראוי שכל יהודי ייפטר מכל החמץ שברשותו לפני חג הפסח.² ברם, אם הוא אינו מצליח בכך, ההערמה של מכירת חמץ היא עדיין הדרך ההלכתית

הבטוחה ביותר למנוע עבירה על שני הלאוין שהוזכרו. הרי המכירה באמצעות רב הקהילה הינה מכירה כשרה לכל דבר מבחינה הלכתית, ואין זה משנה מה מתרחש בלבן של המוכר (או של הקונה)³ – מה שאינו כן לגבי הפקרת חמץ. מבחינה הלכתית, מהרגע שהבעלות על החמץ עברה מהיהודי אל הלא־יהודי אין אפשרות שהיהודי יעבור על שני האיסורים של "בל יראה ובל ימצא", וזאת אפילו אם החמץ ממשיך להימצא במחיצתו במשך כל חג הפסח ואפילו אם ברגע המכירה הוא התכוון להמשיך להשתמש בחמץ אחרי הפסח. ההערמה הינה בלב, אך המכירה היא מכירה חוקית לכל דבר. יתירה מזאת, אם היהודי ישתמש בחמץ הנמצא בביתו במשך חג הפסח, הרי הוא בחזקת גנב מבחינה הלכתית! ואל ישאל השואל, "הרי אם הוא מחזיק את החמץ שנמכר בדירתו, איך לא יעבור על 'בל יראה ובל ימצא'?" הרי כבר נקבע בתלמוד: "לפי שנאמר 'לא יראה לך שאור' (שמות י"ג:ז) – שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים" (פסחים ה' ע"ב). ובכל זאת, ברור לחלוטין שככל שהמכירה פותרת בעיה הלכתית על הצד הטוב ביותר, היא יוצרת בעיות אחרות כגון הנימוק השני בשאלה, ובעידן שלנו לא כל יהודי הנאמן למסורת מוכן להעלים עין מהפגמים הללו כדי לקיים את מצוות התורה **אם ניתן לקיימן באופן בטוח וכשר בדרך אחרת.**

ג) הפקרת חמץ

הרעיון הבסיסי בהפקרת החמץ הוא פשוט. לפני כניסת חג הפסח מכריז היהודי שכל חמץ הנמצא ברשותו הריהו הפקר. זאת אומרת שהוא מוותר על בעלותו על החמץ, וכל הקודם יזכה בו. לכאורה, הפקרת החמץ פותרת את הבעיה בצורה יפה מאוד. אם היהודי מוותר על בעלותו על החמץ, איך יכול הוא לעבור על שני הלאוין של "בל יראה ובל ימצא"? החמץ אינו עוד שלו היהודי – לא פחות מאשר אם הוא היה מוכר אותו לגוי. ואפילו אם יראה אותו במשך החג ואפילו הוא ימצא במחיצתו, הרי "לא יראה לך שאור" – שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים". אבל אין הדבר פשוט עד כדי כך, ואת הבעיות המסבכות נלבן בסעיפים הבאים.

1. צדדים להיתר

מדין תורה, ניתן לקבוע שחמץ שהופקר על ידי יהודי לפני שהגיע זמן איסור חמץ, אין עוברים עליו בבל יראה ובבל ימצא. בדיון בגמרא על מהימנות נשים וקטנים להעיד שנעשה ביעור חמץ נאמר: "כיון דבדיקת חמץ מדרבנן הוא, ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה, הימנוהו רבנן בדרבנן" (פסחים ד' ע"ב). פירוש דבריהם: כיוון שחובת בדיקת חמץ באה מפסיקת החכמים ואיננה מצוה ממצוות התורה שבכתב, וכיוון שמן התורה די בביטול החמץ באמירה בלבד (כפי

שאנחנו נוהגים לומר היום אחרי בדיקת החמץ ואחרי ביעורו למחרת "כל חמירא וחמיעא" וכו') – בחובה שהיא מדרבנן בלבד היו חכמים מוכנים להאמין לעדות נשים או ילדים שנעשה ביעור חמץ. אכן, מדברי בעלי התוספות על אתר (ד"ה מדאורייתא) יוצא באופן חד־משמעי שהפקר יצא מרשותו של המפקיר: "ואומר רבינו יצחק דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, מטעם דמאחר שביטלו הוא הפקר ויצא מרשותו, ומותר".

הר"ן מסביר את הקשר שבין ביטול החמץ לבין הפקרת החמץ:

ומהו ענין ביטול זה [שאנו אומרים בזמן בדיקת חמץ ובזמן ביעורו]? מוכח בגמרא [פסחים ו' ע"ב]... שביטול מדין הפקר הוא... ואף על גב שהפקר באופן כזה לא מועיל, שוודאי אם מישהו יאמר שכל רכושו יהיה בטל ויהיה כעפר הארץ אין זה משתמע שהוא באמת הפקר; ועוד שבגמרא [ז' ע"א] אנו אומרים שמבטלו בליבו ובוודאי שלענין הפקר ממונו הפקר בליבו לא מועיל... אלא הסיבה היא משום שברור שמה שהוא ברשותו של אדם הוא לא יכול להפקיר באופן כזה. [אבל] חמץ שונה לפי שאינו ברשותו של אדם אלא שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו, ומשום כך די בגילוי דעת כללי שלא נוח לו שיהיה לו זכות עליו בכלל אפילו [אם מדובר] בחמץ ידוע... (הר"ן על הרי"ף לפסחים, דפ' וילנא א' ע"א, ד"ה ומהו – הארמית תורגמה לעברית).

פירוש דבריו: בדרך כלל אין אדם מפקיר את רכושו באופן סתמי, אבל במקרה של חמץ המצב שונה. בעצם מן השמים הופקר החמץ למשך כל ימי חג הפסח, ורק כיוון שבאופן פיזי הוא נמצא ברשותנו עלינו לבטלו. ואם כן, די בכך שיהודי יוכיח בגילוי דעת כללי שאינו רוצה שיהיה ברשותו.
גם הרא"ש כתב:

וישראל שמצא חמץ בביתו אחר הפסח מן הדין הוא מותר, דכיון דביטלו לא עבר על בל יראה וליכא למיקנסיה [ואין להטיל עליו את הקנס של "חמץ שעבר עליו הפסח"] [פסחים פרק ב', סימן ד', דפ' וילנא קכ"ה ע"א].

ולא זו אף זו – מהתלמוד הירושלמי מסתבר שמותר להפקיר רכוש על מנת לזכות בו מחדש יותר מאוחר:

אנשי קפודקיא שהיו דרים בציפורי שאלו את רבי אימי: מכיון שאין לנו מי שאוהב אותנו ושואל בשלומינו, כיצד אנו צריכים לעשות [לגבי שנת השמיטה, שהרי אם נפקיר את שדותינו, יזכו בהם אחרים ולא יחזירו לנו אחרי שנת השמיטה]? אמר להם: כשתראו שהרגל צלולה מן השוק [שאין שם בני־אדם] תצאו לשוק ותפקירו [את שדותיכם] ותחזרו ותזכו בהם.⁴

מדברים אלה משתמע בעליל שאפילו המפקיר על מנת לזכות הוא הפקר אף על גב שחזר וזכה בו.

2. צדדים לאיסור

אולם אין הדבר פשוט עד כדי כך, שהרי הטור (אורח חיים תמ"ח) כתב כך: חמץ של... ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה, אפילו הניחו שוגג או אנוס, ואם מכרו או נתנו [לגוי] קודם הפסח מותר – ובלבד שיתננו לו במתנה גמורה, ורשאי לומר לו עד שאתה לוקח במנה קח במאתים שאקחנו ממך אחר הפסח. וחמץ שנמצא בבית ישראל אחר הפסח אוסר בירושלמי אף על פי שביטלו, דחיישינן שמא יערים לומר שביטלו אף על פי שלא ביטלו.

בעקבות הטור פסק המחבר בשלחן ערוך (אורח חיים תמ"ח:ה): "חמץ שנמצא בבית ישראל אחר הפסח אסור אף על פי שביטלו".

3. המחלוקת המקורית בירושלמי

ברור מדברי הטור שהובאו לעיל שהוא פוסק לאיסור על פי הירושלמי, ויהיה מועיל לדיון שלנו אם נביא את הסוגיא כלשונה:

הבקר [הפקיר אדם] חמצו בשלשה עשר [בניסן], לאחר הפסח מהו [מה] הדין של חמץ זה? רבי יוחנן אמר אסור, רבי שמעון בן לקיש אמר מותר. מתיב [מקשה] רבי יוחנן לרבי שמעון בן לקיש: אין אתה [מה] מודה לי משש שעות ולמעלן [בערב פסח אחרי זמן איסור חמץ] שהוא אסור?; אמר ליה [ריש לקיש לרבי יוחנן]: תמן [במקרה כזה] איסורו [האיסור הכללי על חמץ] גרם לו, הכא [במקרה הנדון] מה אית לך למימר [מה תוכל לומר]?. אמר [האמורא] רבי יוסה לרבי פינחס: נהיר את כד הוינן אמרין [האינך זוכר שהיינו אומרים] אתייה לרבי יוחנן כרבי יוסה ודרבי שמעון בן לקיש כרבי מאיר [שרבי יוחנן סובר כמו התנא רבי יוסי וריש לקיש סובר כמו התנא רבי מאיר – בענין כניסת הפקר לתוקפו]? אינה כן, אלא רבי יוחנן חשש להערמה [חוסר יושר מצד המפקיר] ורבי שמעון בן לקיש לא חשש להערמה [ירושלמי פסחים ב':ב', כ"ט ע"א].

פירוש הדברים: יש מחלוקת בין רבי יוחנן לבין ריש לקיש בענין אדם שהפקיר את החמץ שלו לפני זמן איסורו והישהה את החמץ ברשותו במשך החג: האם חמץ זה מותר באכילה אחרי החג? רבי יוחנן אוסר וריש לקיש מתיר. ממסקנת הגמרא עולה שאין מחלוקת עקרונית בין שני האמוראים ושניהם סוברים שמעיקר הדין החמץ מותר באכילה, אלא שרבי יוחנן חושש להערמה, ולכן הוא אוסר.⁵ "הערמה" פירושה מעשה לא כן – שיהודי יאמר שהוא הפקיר את החמץ שלו, בזמן שהוא לא הפקירו בכלל.

4. טעם האיסור

בענין המחלוקת על הפקרת חמץ לפני זמן איסורו, נחלקו רבותינו הראשונים. בעל אור זרוע נוטה להתיר הפקרת חמץ לפני זמן איסורו לכתחילה כשכוונת המפקיר לשוב ולזכות בו אחר הפסח.⁶ ברם, הטור והשלחן ערוך אוסרים, כפי שכתבנו [על פי הכלל הידוע שבמחלוקת של רבי יוחנן וריש לקיש, הלכה כרבי יוחנן].⁷ בעקבות השלחן ערוך, דעת רוב האחרונים נוטה לאסור הפקרת חמץ לפני הפסח. והטעם הבסיסי לאיסור הוא פשוט וברור: כוונת התורה היא שלא ימצא חמץ במחיצתנו וברשותנו במשך כל חג הפסח; ואם נמשיך להחזיק בחמץ על ידי כך שאנחנו מפקירים אותו כביכול (אך בעצם מתכוונים לחזור ולזכות בו אחר הפסח) – לא זו בלבד שיש במעשה הערמה, אלא אף זו: איזו משמעות רוחנית תהיה באמירת נוסחת ביטול החמץ כשבלבנו אנו מתכוונים לזכות בו אחר הפסח? ואם יאמר האומר שהנימוק הזה כוחו יפה גם להערמה שיש במכירת חמץ הנהוגה היום – אומר לו "אין הכי נמי"!

5. סיכום הטעמים לאיסור

א. הסקירה הברורה ביותר לענין שלנו נמצאת אצל בעל ערוך השלחן באורח חיים תמ"ח:ה'ז'. נביא את דבריו בתוספת פירוש:

ה. כתב הרמב"ם בפרק א' דין ד': "חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה לעולם, ודבר זה קנס הוא מדברי סופרים – מפני שעבר על בל יראה ובל ימצא... **כדי שלא יניח אדם חמץ ברשותו בפסח כדי שיהנה בו אחר הפסח**"... ולפי זה אפילו ביטל החמץ ולא עבר בבל יראה, מכל מקום כיון דחכמים תיקנו ביעור – ולכן בכל ענין שלא ביערו אסור בהנאה מטעם שלא יניח וכו'. [לפי זה, הקנס של "חמץ שעבר עליו הפסח" הוא בגלל ביטול מצוות החכמים לבער את החמץ.]

ו. והן הן דברי הטור ושלחן ערוך סעיף ה', שכתבו: "חמץ שנמצא בבית ישראל אחר הפסח אסור אף על פי שביטלו". ומקורו מירושלמי, והטעם אומר כדי שלא יערים לומר שביטלו אף על פי שלא ביטלו, כמו שכתב הטור... וזה נכלל גם בדברי הרמב"ם שכתב "כדי שלא יניח...", כלומר **שלא יעשה בזה איזה הערמה כדי להנות בו אחר הפסח**... וקשה לי על הירושלמי: למה לו טעם הערמה? לימא [שיאמר שהסיבה לאיסור הפקרת החמץ היא] מפני שלא עשה כתיקון חכמים לבערו? ונראה לעניות דעתי דבירושלמי איתא [הנוסח הוא] "הפקיר חמצו בי"ג... ולא כנוסחת הרא"ש בפרק ב' סימן ד' "הפקיר בי"ד". ולפי זה אין זה ענין לביטול בי"ד, שלזה הצריכו בדיקה, אלא הפקר גמור קודם י"ד והווה כהפקר באמצע השנה, ושפיר צריך לטעם הערמה. [מעשה ההפקר הוא כשר לחלוטין, ולא בגלל

ביטול חמץ אלא ר' יוחנן אוסר אך ורק מחשש הערמה]. ובטור הביא לשון ביטול, ואינו כן בירושלמי. ודבר תמוה נמצא באור זרוע שם [חלק ב', סימן רמ"ו] וזה לשונו: "מותר להפקיר חמץ בשעה שביעית על מנת לזכות בו אחר הפסח" וכו'. וכן הוא בהגהות אשרי [על הרא"ש] שם, ומבאר שם דהירושלמי אוסר כשלא כיוון לזכות בו אחר הפסח, אבל כשכיוון לזכות מותר. עיין שם. וצריך עיון גדול, דאם כן בטלה לה ביעור. אך בסוף דוחה זה [בעל אור זרוע] מפרק קמא דחולין [ד' ע"א-ע"ב]. עיין שם ודייק ותמצא קל.

ז. ודע דאף על פי דטעם האיסור הוא מפני הקנס שעבר בבל יראה, מכל מקום אסור לכל ישראל [ולא לעובר עצמו בלבד], ואף על גב דבכמה קנסות לא קנסו רק [את] העובר לבדו, מכל מקום בחמץ, שהוא הכרח בכל שנה, ראו חכמים שאם לא יאסרו החמץ לכל ישראל אכתי [עדיין] יכול להיות איזה הערמות. וראיה לזה דהאיסור לכל ישראל ממה שאמרו ריש חולין [ד' ע"א-ע"ב]: "חמצן של עוברי עבירה לאחר הפסח מותר מיד מפני שהן מחליפין"; ואם האיסור רק לו לבדו הלא בלא חילוף מותר. ומזה דחה האור זרוע דינו שהבאנו, דלמה מחליפין? משום דלא שבקי התירא ואכלי איסורא, ואם מותר להפקיר על מנת לזכות אחר הפסח, למה להו לעבור עבירה? עיין שם.⁸

ב. לגבי הפקרת חמץ, גם הרדב"ז אוסר זאת, והוא מנמק כך:

ומכל מקום אין ראוי להתיר דבר זה בפני עמי הארץ [שיבואו] לידי איסור חמץ, שהרי אין מפקירין אותו לגמרי ואין מוציאין אותו מלבם, וכל שכן שלא ראיתי אחד מהפוסקים שאנו רגילין לסמוך עליהן שכתב היתר זה, ולפיכך אין אני סומך עליו [על ההיתר]. והנראה לעניות דעתי כתבתי.⁹

בדברים אלו של רדב"ז יש רמז לכך שאולי אפשר היה למצוא היתר להפקרת חמץ על פי ההלכה הצרופה, אבל "אין ראוי להתיר דבר זה בפני עמי הארץ" – ודי לחכימא ברמיזא.

6. הסקת מסקנות

לאור הנימוקים כבדי המשקל של רוב רבותינו הראשונים והאחרונים, נדמה שאין מקום להתיר הפקרת חמץ כפי שמבקש השואל – וזאת למרות הזדהות הנפשית עם נימוקיו החשובים. אולם, נדמה לי שיוצא באופן ברור מדברי בעל ערוך השלחן הנ"ל שגם ההזדקקות ההמונית "לחסדי הגוים" במכירת החמץ יש בה טעם לפגם בעידן שלנו. יש לעשות מאמץ להחזיר עטרה ליושנה, ולהביא לכך שחברי התנועה המסורתית יחסלו חמץ ודאי שברשותם לפני הפסח, ולא יצטרכו לא להפקירו ולא למכרו, וכך ממילא לא יצטרכו לחסדי הגוים.¹⁰ המכירה של החמץ

לפני זמן איסורו בכוונה לקנות אותו בחזרה אחרי החג נועדה בראשונה לחלץ את היהודי מסבל כלכלי רב אם ישמור על דין תורה.¹¹ בתוספתא פסחים ב' י"ב (מהד' ליברמן עמ' 146) אנו לומדים שמי שהיה בהפלגה ארוכה בלב ים, בפרוש עליו חג הפסח ימכור את החמץ שברשותו לגוי לכל תקופת האיסור שהרי אחרת לא יהיה לו ממה להתקיים אחרי החג. אבל יהודי בן זמננו החי בעידן של שפע כלכלי - מה לו ולסבל רב אם ישמור על דין תורה ויחסל את כל החמץ שלו לפני הפסח?¹²

ד) הלכה למעשה

1. בהתקרב חג הפסח יש לנהל את משק הבית כך שלא יישארו ברשותנו חמץ ותערובת חמץ.¹³

2. תערובת חמץ שאינה ראויה לאכילת כלב (כגון משחות נעליים, חומרי ניקוי, סבונים, משחות רפואיות, דיו ויוד) מותר להחזיקה ולהשתמש בה בימי הפסח ואין צורך לחסלה.¹⁴

3. כלים שנועדו לשימוש בחמץ ושלא הוכשרו לשימוש בפסח, יש לאחסנם, אחרי ניקוי יסודי, במקום לא נגיש עד אחרי החג, ואין כל צורך "למכור אותם". לגבי החמץ הבלוע בדפנות כלים כאלה, אין מקום לחשש.¹⁵

4. אם בכל זאת נשארו כמויות של חמץ ודאי שעליהן דואב הלב מלחסלן או מלבערן – יפה תעשה התנועה המסורתית אם תלך בעקבות קהילת "מוריה" בחיפה ותארגן איסוף כללי של מוצרים כאלה בימים שלפני פסח לשם חלוקה במתנה גמורה לנוכרים באיזורים השונים של הארץ. אין ספק שהדבר עדיף גם על המכירה וגם על ההפקרה. יתר על כן, לא זו בלבד שלא נזדקק לחסדי הגוים, אלא שנהפוך הוא, נעשה אנחנו עימם חסד!

הרב שמחה רוט

הרצליה

ניסן תשנ"ו

בהסכמת רוב חברי הוועד

מתנגד: הרב דוד פרנקל

הערות

1. שמות י"ב:ט"ו, כ' ועוד; רמב"ם, הלכות חמץ ומצה, א'א'; והענין פשוט ואין כאן מקום להאריך.
2. ראה על כך להלן בסעיף ד'.
3. אחרי שכתבתי דברים אלה, פורסם בכלי התקשורת שאותו גוי שבמשך שנים רבות רכש מידי הרבנות הראשית לישראל את החמץ של המדינה, התגלה כמי שנולד לאם יהודיה! אם כך, גם מכירת החמץ עומדת בסימן שאלה, אבל לא להלכה, כמובן.
4. ירושלמי שביעית ט'ה', ל"ט ע"א [הארמית תורגמה לעברית בתוספת פירוש על פי בעל פני משה].
5. ההצעה הראשונה היא שרבי יוחנן מסכים עם רבי יוסי, שמי שמפקיר רכושו בעלותו מתבטלת רק כשבא הזוכה וזוכה ברכוש המופקר; ואילו רבי מאיר סובר שהבעלות מתבטלת עם הכרזת ההפקר וריש לקיש מסכים עימו. בכל אופן, הגמרא מגיעה למסקנה שהמחלוקת הינה ב"הערמה" ולא ב"זכייה", וכפי שכתבתי בגוף התשובה.
6. [אור זרוע, חלק א', סימן תשמ"ח (בתוך תשובה של ר' שמואל בן ברוך) ובחלק ב', סימן רמ"ו]. ועיין להלן בדברי בעל ערוך השלחן.
7. [הכלל נמצא ביבמות ל"ו סוף ע"א וכך מדגיש הבית יוסף לאורח חיים תמ"ח ד"ה וחמץ]. ברם, בדבריהם יש גם גירסא שהיא ככל הנראה מוטעית. דברי הטור "אף על פי שביטלו" מתבססים על כך שהפקרת החמץ שבו מדובר בירושלמי מתבצעת בי"ד בניסן, וכך הנוסח ברא"ש וברבינו ירוחם (ראה בער ראטנער, אהבת ציון וירושלים לפסחים, פיעטרקוב, תרס"ט, עמ' 28-29). אולם הנוסח בירושלמי דפוס ויניציאה הוא "הבקיר חמצו בשלשה עשר" כפי שהבאנו לעיל, ואין קשר בין דברי הירושלמי לבין ביטול החמץ בי"ד בניסן, כפי שנראה להלן בדברי בעל ערוך השלחן. ועיין גם אצל ר' יצחק יעקב ווייס, שו"ת מנחת יצחק, חלק ששי, סימן מ'.
8. ופירוש הדבר כך הוא: שנינו בתוספתא פסחים ב'ד', מהד' ליברמן עמ' 145: "חמיצן של [יהודים] עוברי עבירה מותר אחר הפסח מיד [ולא צריכים לחכות "כדי שיעשו" עיסה מחדש כפי שצריכים לגבי גוים], מפני שמחליפין את השאור [וממהרים לקחת שאור של גוים שהחמיץ יפה במשך ימי החג]". ברייתא זאת מובאת בבבלי חולין ד' ע"א-ע"ב: "אמרו ליה רבנן לרבא: תניא דמסייע לך [יש ברייתא התומכת בשיטתך]: 'חמצן של עוברי עבירה אחר הפסח מותר מיד מפני שהן מחליפין' ... אלמא [מכאן מוכח] לא שביק התיירא ואכיל איסורא [שאינו עוזב את המותר ואוכל את האסור]". לגבי הנושא שלנו הברייתא מוכיחה שהאיסור של "חמץ שעבר עליו הפסח" חל על "כל

- ישראל", ואם היה כל כך פשוט להפקיר חמץ לפני הפסח ולזכות בו שוב אחרי הפסח, מדוע עוברי העבירה נזקקים לשאור של הגוים כשיכלו להפקיר את שלהם!?
9. שו"ת הרדב"ז חלק ג', סימן תתע"ח (תל"ו) – ועיין שם בכל התשובה.
10. והשווה לדברי הרב יוסף קאפח המביע צער והתנגדות למכירת חמץ בפירושו למשנה תורה, כרך ד' (זמנים, חלק ב'), ירושלים, תשמ"ו, הלכות חמץ ומצה, פרק ב', עמ' רס"א, טור ב'.]
11. לתולדות מכירת החמץ ראה הרב שלמה יוסף זיון, המועדים בהלכה, מהד' ז', תל-אביב, תש"ך, עמ' רמ"ה-רנ"ה.].
12. כל מה שכתבנו מתייחס רק למשק בית, ואין תשובה זו מתיימרת להתייחס לחמץ של בעלי מפעלים וחנויות.
13. יפה יעשו רבני הקהילות אם בשלושים הימים שבין פורים לפסח, ילמדו את חברי הקהילות להבחין בין חמץ ודאי, חמץ נוקשה ותערובת חמץ.
14. אורח חיים תמ"ב: א', ד', ט', י'; ר' חיים דוד הלוי, מקור חיים השלם, חלק רביעי, ירושלים, חש"ד, עמ' 58-59; ר' עובדיה יוסף, ספר חזון עובדיה, חלק ב', הלכות פסח עם הגדה של פסח, ירושלים, תשל"ט, עמ' ס"ז-ס"ח.].
15. ראה אורח חיים תנ"א:א'; תמ"ז:א' ברמ"א עם משנה ברורה ס"ק ד'.